İKTİSAT SOSYOLOJİSİNE BAŞLANGIÇ

Prof. Dr. Mehmet Eröz

ÖTÜKEN

Prof. Dr. Mehmet Eröz (1930 - 20 Haziran 1986): İstanbul Ticarî İlimler Akademisinden 1955'te mezun oldu. 1958'de İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadı Enstitüsünde yüksek lisans yaptı. Şeker Fabrikaları A.Ş.'de bir süre müfettiş olarak görev aldı. 1961'de İktisat Fakültesinde Z. Fahri Fındıkoğlu'nun asistanı oldu. *Göçebe Ekonomisi ve Türk Göçebelerinde İçtimaî Organizasyon* adlı doktora teziyle, 1965 yılında sosyoloji doktoru unvanını aldı. *Marksizm, Leninizm ve Tenkidi* adlı teziyle 1971'de doçent oldu. *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik* adlı teziyle 1977'de profesör oldu.

Ağustos 1972'de *Töre* dergisinde Deniz Dağoğlu'nun kendisi ile yaptığı mülakatta şu bilgileri verir: *"Aydın'ın Söke Kazasında doğdum. Kırk bir yaşındayım. Babam, Antalya ile Mersin arasından, Toroslardan gelen Yörüklerin kurduğu Serçin köyü'ndendir. Anam da, bir kolu Karatekeli Yörüğü, diğer kolu Akkuzulu Yörüğü olan, Germencik ve Ortaklar'a yerleşen Akkuşoğlu Hasan Hüseyin Ağa'nın kızıdır. Babamın babası, Serçinli Hasan Efendi'dir. Kışı Söke'de geçirir, yaz aylarında, köye, incir bahçemize göçerdik.)*

Nasıl bir çevrede yetiştiğini ve ilham kaynağını da şöyle ifade eder: *"Akrabaların ve diğer köylülerin haftada bir pazardan gelirken alıp getirdikleri gazeteleri okur, II. Dünya Harbi hakkında konuşurduk. On yaşlarındaki çocuğun okuyuşunu ve fikirlerini zevk ve takdirle dinlerlerdi. Bu sıralarda, Keloğlan, Nasreddin Hoca, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin, Âşık Garip, Kan Kalesi, Hayber Kalesi vs.yi okur, bazılarını anneme de okurdum. Dinî ve millî heyecanımızın ilham kaynakları böyle bir içtimaî muhitti. Dinî heyecan ve şuurumu, bilhassa, iyilik, merhamet, yardımseverlik abidesi olan dedeme borçluyum. On bir yaşında anacığımı kaybedince, bu bahçelere gitmez, millî kültürün pınarlarından içemez oldum."*

"Dinî heyecan ve şuurumu, bilhassa, iyilik, merhamet, yardım severlik abidesi olan dedeme borçluyum" diyen Eröz, okuldaki evrimci öğretmeni ile dedesi arasındaki anlayış farkını çözemediği için bir ara liseye ara vermek zorunda kalmıştır. Bu konuyu da şöyle anlatır. *"Dedem evde 'Allah' derken, okulda öğretmen 'Tabiat'tan bahsediyor, atamızın bir maymun olduğunu söylüyordu. Çok sevdiğim dedeme inanmaz olmuştum. İki cami arasında beynamazdım. Liseden terk-i tahsil ettim. Gündüzleri bir çift öküzle çift sürüyor, geceleri Pardayyanları, Fantomaları, Şerlok Holmesleri ve daha bir yığın saçma sapan kitabı okuyordum."*

Bu sıkıntıdan nasıl kurtulduğunu da o şöyle izah eder: *"Mevlâna'nın dediği gibi, bir çuval keçiboynuzu çiğneyip, bir dirhem bal ya alıyor, ya almıyordum. Bana bu zararlı neşriyattan, geveze insandan kaçar gibi kaçmamı tavsiye edecek bir rehberden mahrumdum, yetişme tarzım ve bilgi seviyem de bunu temin edemiyordu. İstikametsiz, hedefsiz ilerliyor, daha doğrusu bir geri, bir ileri gidiyordum. İnkârcı bir insan olmadı isem, yüz binlerce Türk genci gibi, ata ocağından aldığım dinî terbiyeye ve içinde yetiştiğim içtimaî muhitten edindiğim millî kültür mirasına şükretmeliyim."*

Liseye geri dönüşünü ve fikrî yapısındaki değişimi şöyle ifade eder: *"Tekrar tahsile başladığımda, Atsız'ın, Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun, Feridun Fazıl Tülbentçi'nin tarihî eser ve romanları yolumu aydınlatıverdi. Gideceğim yeri görebiliyordum. Bu yol, Türklükle Müslümanlığı en saf şekli ile yoğuracak ve sosyalizmle kapitalizm arasında, dinî ve millî kaynaklardan ilhamını alan bir iktisadî sistem getirecekti."*

Aslında o asistanlığa kendisini üniversiteye girdiği yıldan itibaren hazırlamıştır. Bunu şu ifadelerinden anlıyoruz:*"Seminerleri, konferansları, ilmî toplantıları kaçırmıyor, tarihî, sosyolojik ve felsefî eserleri doymak bilmez bir iştah ve ihtirasla okuyordum. Asistan olmak için uzun yıllar çalıştım. Bu ilmî çalışma yolunda, en az beş altı yıl kaybım vardı. Çok*

bocalamıştım. Bin bir sıkıntı ve meşakkatten sonra, otuz yaşında asistan olarak üniversiteye girdim. Başkalarının traktörle çok kısa zamanda sürerek temizleyeceği bir tarlayı ben kara sabanla sürmeye çalışmış, uzun yıllar kan ter içinde kalmıştım."

Eröz, Türkiye'de disiplinlerarası anlayışla, araştırma yapmanın gereğini gündeme getirmiş ve bu anlayışla saha çalışmaları yapmış Türkiye'nin yetiştirdiği ilk sosyologdur. O daha İşletme İktisadı Enstitüsü (1957-1958) öğrencisiyken saha çalışmalarına başlamıştır. 1965'te tamamladığı doktora tezini de "iktisat, sosyoloji, antropoloji, halk edebiyatı, kültür tarihi, dinler tarihi" gibi bilim dallarının bilgilerini kullanıp saha çalışmaları yaparak hazırlamıştır. Aslında Eröz, bütün çalışmalarında araştırmasının özelliğine göre bilimler arası bir anlayışı her zaman takip etmiştir. Haddizatında Eröz'ün çalışmalarını ve onu diğerlerinden farklı kılan da bu yöntem anlayışıdır.

Eserleri (Kitapları) (İlk baskıları esas alınmıştır.)

1. *Doğu Anadolu Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Araştırma*, Baylan Yayınları, Ankara, 1973.
2. *İktisat Sosyolojisine Başlangıç*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fak. Yayın, İstanbul, 1973.
3. *Doğu Anadolu'nun Türklüğü*, Türk Kültürü Yayınları, İstanbul, 1975
4. *Marxizm-Leninizm ve Tenkidi*, İrfan Yayınları, İstanbul, 1974.
5. *Türk Kültürü Araştırmaları*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1977.
6. *Türk Ailesi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977.
7. *Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik*, Otağ Yayınları, İstanbul, 1977.
8. *Millî Kültürümüz ve Meselelerimiz*, Doğuş Yayınları, İstanbul, 1983.
9. *Hristiyanlaşan Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983.
10. *Türk Milleti ve Türk Milliyetçiliği*, Harp Akademisi Basımevi, İstanbul, 1984.
11. *Yörükler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
12. *Türk Millî Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu* (B. Ögel; B. Kodaman; H. D. Yıldız; F. Kırzıoğlu; A. Çay ile ortak), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1986.

Ayrıca 1961 yılından itibaren *İş ve Düşünce Dergisi, İktisat Fakültesi Mecmuası, Türk Yurdu, Türk Kültürü, Milli Hareket, Millî Işık, Bilgi, Büyük Türkiye, Töre, Bozkurt, Belgelerle Türk Tarihi, İslam Araştırmaları, Ticaret Odası Dergisi, Devlet Dergisi* gibi muhtelif dergilerle armağan kitaplarında ve toplu konferans yayınlarında birçok makalesi yayınlanmıştır.

İçindekiler

Ord. Prof. Z. F. Fındıkoğlu'nun Önsözü 13
İkinci Basımın Önsözü 15
Üçüncü Basımın Önsözü 17
Dördüncü Basımın Önsözü 19

Birinci Kısım
Umumî Sosyoloji Hakkında Kısa Bilgi

Birinci Bölüm
Sosyolojinin Konusu ve Metodu

1) Sosyolojinin Konusu 23
A - Kolektif (Mâşerî)lik Vasfı 24
a) Sosyolojistik Görüşler 25
b) Psikolojistik Görüşler 26
c) Arabulucu Girişimler 26
B - Okjektif Oluşu 29
C - Umumîlik (Genellik) Karakteri 30
Ç - Pozitif Karakter 32
2) Sosyolojinin Metodu 33
Sosyolojide Dolaylı (Vasıtalı) Tecrip (Mukayese) ve Dolaysız Gözlem (Müşahede) 41

İkinci Bölüm
Sosyolojinin Tarihçesi ve Diğer İçtimaî, Manevî İlimlerle İlişiği

1) Sosyolojinin Tarihçesi 48
2) Sosyolojinin Diğer İçtimaî İlimlerle İlişiği 58

Üçüncü Bölüm
Sosyal Yapı ve Cemiyet Tipleri

1) Sosyal Yapı (İçtimaî Bünye) 66
2) Cemiyet Tipleri 72

Dördüncü Bölüm
Sosyal Yapının Ana Şekilleri

1) Aile....76
2) Klân....81
3) Millet....85
4) Türk İçtimaî Zümreleri Hakkında Bilgi....88

Beşinci Bölüm
Sosyal Tabakalaşma

1) Kast Sistemi....97
2) Feodal Kapalı Tabakalar (Estates) Sistemi....99
3) Sosyal Sınıf Sistemi....100
4) Sosyal Sınıfın Marxist İzahı....109
5) Bir Sosyalist Tabakalaşma Örneği....114

Altıncı Bölüm
Kültür ve Medeniyet

1) Kültür....119
2) Medeniyet....125
3) Kültür ve Medeniyetin Doğuş ve Yayılışını İzah Eden Teoriler....130
4) Ziya Gökalp'e Göre Kültür ve Medeniyet....133
5) Medeniyetle Kültürü Birbirinden Ayırmak Gerekir....135

Yedinci Bölüm
Sosyal Değişme

1) Cemiyetlerde Sabit Kalan ve Değişen Kısımlar....142
2) Sosyal Değişmeyi Hazırlayan Şartlar ve Faktörler....145
   a) Tabiî Çevre....146
   b) Biyolojik Şartlar....147
   c) Teknolojik Düzen....148
   ç) Kültür Düzeni....149
3) Sosyal Değişmenin Yönü....153
   a) Sosyal Değişmenin Tek Yönlü Bir Tekâmül Çizgisi Üzerinde Seyrettiğine İnanan Teoriler....153
   b) Devrî Sosyal Gelişme Teorileri....157
4) Sosyal Değişme Tipleri....159
   a) Zorlama Olmaksızın, Kendiliğinden Meydana Gelen Sosyal Değişmeler (Serbest Değişmeler)....159
   b) Zora Dayanan Sosyal Değişmeler....160

İkinci Kısım
İktisat ve Cemiyet

Sekizinci Bölüm
İktisadî Hâdiselerin Sosyal Karakteri

1) Klâsik İktisatçılara Göre İktisadî Hâdiseler 165
2) Tarihî Maddecilerin İktisadî Hâdise Anlayışı 168
3) Tarihî Maddeciliğin Sosyolojik Tenkidi 173
4) Çeşitli İktisadî Şartlarla Diğer Sosyal Fenomenler Arasındaki Karşılıklı Münasebet 177
5) İktisadî Faaliyetin Saikleri (Sevkedicileri) 178

Dokuzuncu Bölüm
İş Bölümü

1) İş ve İş'in Bölünmesi 183
2) İş Bölümü Nedir? 184
3) İş Bölümünün Doğuşu 186
4) İş Bölümü Tipleri 189
A) İptidaî İş Bölümü ve Basit İş Bölümü 189
a) Cinsiyet ve Yaşa Göre İş Bölümü 190
b) Maharet ve Ustalığa Göre İş Bölümü 190
c) Dinî-Mistik Esaslara Göre İş Bölümü 193
ç) Çeşitli İmtiyazlara Göre İş Bölümü 193
B) Modern İş Bölümü 194
a) Modern İş Bölümünün Birinci Vasfı: Mesleklerin Teşekkülü 194
b) Üretimin Bölünmesi veya Teknik İş Bölümü 196
5) İş Bölümünün Sonuçları 197
6) Durkheim ve İş Bölümü 200

Onuncu Bölüm
Üretim

1) İstihsal (Üretim) Nedir? 205
2) Üretim Faktörleri 207
a) Toprak (Tabiat) 209
b) Sermaye ve Teşebbüs 211
c) Emek 212
3) Üretimin Bağlı Olduğu Şartlar 214
a) Teknolojik ve Ekolojik Tâyin Ediciler (Belirleyiciler) 214
b) Sosyo Kültürel Tâyin Ediciler 215
4) Fazla Üretim Krizleri 217

Onbirinci Bölüm
Kıymet

1) Klâsik İktisatçıların Kıymet Hakkındaki Düşünceleri....221
2) Marxist Kıymet Teorisi....228
3) Neo - Klâsik Kıymet Teorisi....233
4) Bazı Kıymet Teorileri ve Cemiyet Gerçekleri....235
5) Kıymet, Bölüşüm ve Sosyal Siyaset Tedbirleri....238

Onikinci Bölüm
Mübadele ve Yeniden Bölüşüm

1) Sosyolojik Manâda Mübadele....240
A) Vasıtasız (doğrudan doğruya, direkt) Mübadele....242
a) Trampa (aynî mübadele) ve Sessiz Ticaret....242
b) Para Trampası (Mal - Para ile Yapılan Mübadele)....245
c) Mal-Paranın Gelişmesi ve Paralı Mübadeleye Geçiş....246
B) Vasıtalı (Dolaylı) Mübadele....251
a) Hediye Mübadelesi....251
b) Yeniden Bölüşüm....254
2) Pazarların (Piyasaların) Düzenlenmesi....259

Onüçüncü Bölüm
Mülkiyet

1) Mefhumun (Kavramın) Açıklanması....263
2) Hususî veya Ferdî Mülkiyet Teorileri....264
a) Tabiî Hukukçuların Görüşü....264
b) İlk İşgal Nazariyesi....264
c) Emek ve Tasarruf Nazariyesi....264
ç) Kanun Nazariyesi....265
3) Ferdî Mülkiyeti Ortadan Kaldırmak İsteyen Teoriler....266
4) İptidaî Kabilelerde Mülkiyet....274
5) Türk Mülkiyet Sistemi....279
a) Orta Asya Türklerinde Mülkiyet....279
b) Batı Türklerinde, Türkiye Türklerinde Mülkiyet....285
6) Zamanımızda Mülkiyet Anlayışı....291

Ondördüncü Bölüm
Tüketim

1) Tüketim (İstihlâk)....295
2) İktisadî Tahlilde Tüketim....296
3) İktisat Sosyolojisi Bakımından Tüketim....299

Üçüncü Kısım
İktisadî Gelişmenin Sosyolojik Meseleleri

Onbeşinci Bölüm
İktisadî Merhale Nazariyeleri

1) Ogburn ve Nimkoff'un İktisadî Merhaleler Hakkındaki Görüşleri 308
2) Alman Tarihçi Mektebinin İktisadî Merhale Görüşleri 311
3) Gras'ın İktisadî Merhale Görüşü.....315
   a) Gıda Toplayıcılar.....315
   b) Göçebe Ekonomisi 316
   c) Yerleşik Köy Ekonomisi.....318
   d) Kasaba Ekonomisi.....320
   e) Metropolis Ekonomisi.....321
4) Rostow'un İktisadî Merhale Görüşü.....323
   a) Gelenekçi Cemiyet 324
   b) Harekete Geçme Hazırlıkları.....324
   c) Harekete Geçme Merhalesi.....325
   d) Olgunlaşmaya Gidiş 326
   e) Kütle Tüketimi Çağı 326
5) Lewis Henry Morgan ve Ona Dayanan Tarihî Maddecilerin İktisadî Merhale Görüşleri 327
6) Türk Göçebeliği 328

Onaltıncı Bölüm
İktisadî Gelişmeye Tesir Eden Faktörler

1) İktisadî Gelişmeye Tesir Eden Tabiî, İktisadî, Teknolojik Faktörler.....336
   a) Tabiî Şartlar 336
   b) Nüfus ve Kalkınma.....336
   c) Sermaye Teşekkülü ve Kalkınma 339
   d) Sanayileşme ve Kalkınma.....343
   e) Âmme Maliyesinin Kalkınmaya Yardımı 346
2) İktisadî Gelişmeye Tesir Eden Sosyal ve Kültürel Faktörler 347
   a) Gelenekler ve Kültür Kıymetleri 348
   b) Savaşlar, Ayaklanmalar, Grevler, Diğer Siyasî İdeolojik Hareketler ve İktisadî Kalkınma 351
   c) Eğitim ve Kalkınma 355
   d) Milliyetçilik ve İktisadî Kalkınma 357

Onyedinci Bölüm
İktisadî Kalkınma Yolları

1) Kapitalist İktisadî Kalkınma Yolu 359
2) Sosyalist Kalkınma Yolu.....366
3) Karma Ekonomi Sistemi Yoluyla Kalkınma 376
   A) Karma Ekonomi ve Az Gelişmiş Ülkeler.....376

B) Japonya'nın İktisadî Kalkınması....379
a) Japonya'nın İçtimaî ve Kültürel Yapısı....379
b) Tasarruf ve Sermaye Teşekkülü, Devletle Hususî Teşebbüsün Birlikte Sanayileşme Gayreti....380
C) Türkiye'nin İktisadî Kalkınması....384
a) İçtimaî, İktisadî ve Kültürel Yapıya Tarihî Bir Bakış....384
b) Cumhuriyet Türkiyesi'nde Kalkınma....387
c) Türkiye'nin Tabiî Kaynakları ve Nüfusu....387
d) Kalkınma ve Fedakârlık....388

Onsekizinci Bölüm
İktisadî Büyümenin Neticesi: Emperyalizm

1) Kapitalist Emperyalizmi İzah Eden Teoriler....392
a) Teorinin Öncüleri....392
b) Kapitalist Emperyalizmin Marxist İzahı....393
c) Kapitalist Emperyalizmin Marxist Olmayan İzahı....397
2) Komünist Emperyalizm....399
a) Rus Emperyalizminin Nazarî Esasları ve Tatbikat....400
b) Sovyet Kültür Emperyalizmi....405

Kitaplar....408

Dizin....421

Ord. Prof. Z. F. Fındıkoğlu'nun Önsözü

Asrımızın başından itibaren sosyal meselelerle iştigal eden ilim çevreleri bunlara antropolojik yönden hususî bir ehemmiyet verdiler. Kısa bir müddet sonra İngiltere'ye has sosyoloji konuları Amerika'ya da geçti. Bugün Amerikan sosyolojisinin başlıca karakterini bu cihet teşkil etmekte, literatürde de "Sosyoloji ve Sosyal Antropoloji" denmektedir.

Bilindiği gibi Antropoloji 19'uncu asır sonlarında mânasını değiştirmiştir. Şöyle ki, öteden beri ırkçılık mânasına gelen antropolojiye yeni bir şuur vermek için "kültürel" veya "sosyal" sıfatları eklenmeye başlanmıştır.

Memleketimizde bu gibi değişiklikler Anglosakson çevrelerin tesiri altında vukuu gelmiştir. Çok yeni olan bu değişiklik bir taraftan Ziya Gökalp'ten beri Halkiyat daha sonra Folklor ismini taşıyan cereyanların tesiriyle kendini göstermiş, öte yandan İngiltere'nin tesiri altında Antropoloji, Etnografya gibi çeşitli disiplinlerle zenginleşmiştir.

Tanıtmak istediğimiz bu deneme Sosyal Antropolojide, İktisat ve Hukuk Sosyolojileri için, hatta Sosyolojinin diğer dalları için çığır açıcı bir görüştür.

Sosyal problemlerin anlaşılması için tehlikeli olan doktrinlerden korunma, meselâ "tarihî maddecilikten korunma", kültürel şartları araştırmak suretiyle dogmatizmden uzaklaşmaya ve araştırıcıyı sosyal kadro içinde kalmaya davet edebilir.

Müellif temas ettiği ekonomik ve sosyal müessese ve gelişme meselesinde muvaffakiyetli bir tahlil ve aksiyonun şartlarını klasik sosyoloji ile değil ancak içtimaî yapıyı araştıracak sosyal ve kültürel antropoloji ile temin etmeyi düşünmekte, iktisatçılara gelişme ve kalkınma problemini çözmeleri için zemin hazırlamaktadır.

Hülâsa Doçent Mehmet Eröz'ün eseri yeni bir sosyoloji çığırının ışığını tutmak bakımından ayrı bir değer kazanmaktadır.

Prof. Z. F. FINDIKOĞLU
1 Mart 1973

İkinci Basımın Önsözü

Bu kitabı, iktisadî sosyoloji sahasındaki eksikliği birazcık gidermek ve öğrencilerimize bir kitap verebilmek için yazdık. Hem sosyoloji hem de iktisat hakkında bilgiyi gerektiren ve sosyal antropoloji ve tarih malûmatına da ihtiyaç hissettiren böyle bir konunun işlenmesinin çok zor olacağını; eksik ve kusurlar ihtiva edeceğini biliyoruz. Bu güçlüğün üzerine, öğrenciye bir an önce kitap yetiştirme endişesi eklenince, müşkülât bir kat daha artmış oldu. Buna rağmen büyük bir gayretle güçlükleri yenmeye çalıştık. Eksik ve kusurlarımızın hoş görüleceğini umarız. Eserimizin ikinci basımı nasip olursa, daha dikkatli ve itinalı bir gözden geçirme sonunda, kusurlarımızın azaltılmasıyla mümkün olur.

Meselâ bu kusurlardan biri, iktisat sosyolojisi sınırlarından zaman zaman taşarak, iktisadın hudutları içine girişimizdir. Bunu önlemek pek mümkün olmadı. Çünkü sosyoloji ile iktisadın ortak konularını, ikisinin dışında ve sosyolojik metotlarla ele almak gibi gayet güç bir iş karşısında bulunuyorduk. Batı'da bile bu konu henüz halledilmiş değildir. Bizim bildiğimiz, sadece Parsons ve Smelser bu işi birazcık başarmışlardır. Max Weber, Sombart, Marx, kısmen Marshall, Schumpeter öncülük etmişlerdir. İktisadî antropoloji sahasında ise Malinowski, Herskovits ve R. Firth'ün yardımları büyük olmuştur. Görülüyor ki, disiplinimiz bütün dünyada henüz yenidir ve çok işlenmemiştir.

Türkiye'de ise Ziya Gökalp öncülük etmiştir. Kendisine çok şey borçlu olduğum hocam Ord. Prof. Dr. Z. Fahri Fındıkoğlu, *Kooperasyon Sosyolojisi, İktisat Sosyolojisi Bakımından Sosyalizm* isimli eserlerinde aynı vadide ilerlemiştir. Prof. Dr. Âmiran Kurtkan'ın *Malî Sosyoloji ve Köy Sosyolojisi* isimli eserleri ve Prof. Dr. Orhan Türkdoğan'ın köy sosyolojisine ait eseri (mühim) ilâvelerdir. Ord. Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji* kitabı içinde bir iktisat sosyolojisi bölümü ayırmış ve ders olarak da okutmuştur. Bir de Gras'tan yapılan *Ekonomik Sosyolojiye Giriş* isimli eser, iktisadî gelişme merhaleleri hakkında bilgi vermektedir.

Türk iktisat sosyolojisi edebiyatının kısır sayılabileceği anlaşılmaktadır. Küçük bir ilâvede bulunabilirsek, kendimizi bahtiyar sayacağız. Önümüzde-

ki iki veya üç yıl içinde, aynı konunun biraz daha dar ve derinleşmiş şekli olan sanayi sosyolojisine dair çıkarmayı umduğumuz eserle, yeni bir hizmette daha bulunmak ümidini taşıdığımızı belirtmekte fayda buluyoruz. Bütün eksiklerine rağmen kitabımız, öğrenciler ve fikir çevreleri için yarayışlı olacaktır.

Üç ayrım (kısım) halinde hazırlanmış olan eserin ilk ayrımı, umumî sosyoloji hakkında öğrenciyi bilgi sahibi etme gayesini taşıyor. İktisadî sosyolojiye ait ileriki bahislerde intibak sağlamak için böyle bir temele ihtiyaç vardır. Sosyolojik mefhumlar hakkında edinilecek bilgi, her bahsi açacak anahtar vazifesi görecektir. Metot hakkında da kısa, fakat özlü açıklamada bulunduk. Sosyal değişmeyi, umumî sosyoloji bahsi içinde, kültür ve medeniyet ile birlikte değil, iktisadî gelişmenin sosyolojik meseleleri arasında inceledik. Sosyal ve iktisadî gelişme ve değişme meselelerinin birlikte ele alınması, konuların daha iyi işlenmesi bakımından iyi olur.

İkinci ayrım, iktisadî müessese ve faaliyetlerle ilgilidir. Burada iktisadî hâdise, iktisadî gelişme merhaleleri, istihsal, istihlâk, kıymet, iş bölümü, mübadele ve mülkiyet konuları işlenerek, iktisadın verdiklerinin dışında başka şeyler söylenmiştir.

Üçüncü ayrımda, iktisadî gelişmeye sosyolojik bir gözle bakılmış, cemiyetlerin gelişme, kalkınma hamleleri tahlile tâbi tutulmuştur. Bütün konularda, tarihî kaynaklara, sosyolojik ve sosyal antropolojik araştırmalardan elde edilen malzemeye sık sık başvurulmuştur. Metodumuz, nazariye ile tatbikatın birleştirilmesidir. Yani *tâ'lil* (*deduction*) ve *istikra* (*induction*) metotlarının birlikte kullanılması. Kendi araştırmalarımızın mahsulünü anket ve müşahede usulleri ile elde ettiklerimizi, sosyal antropologların kazandırdıklarını tarihî ve sosyolojik malzemeyi bir araya getirerek aklımızın ışığında ve yol göstericiliğinde yoğurmaya çalıştık.

Mümkün olduğu kadar yaşayan dile bağlı kalmaya çalıştığımızı; ağdalı Osmanlıca ve uydurma Türkçeye kaçmadığımızı, ileriki sayfalar gösterecektir.

Kitabın dizininin (index) hazırlanmasında ve tashihlerin yapılmasında büyük yardımlarını gördüğüm Asis. Enis Öksüz, Asis. Dr. Tevfik Ertüzün, Asis. Beğlü Dikeçligil ve diğer asistan arkadaşlara teşekkürü borç bilirim. Basım işinde ilgi gösteren Fakülteler Matbaası sahipleri Ziya ve Mehmet Beyler'e ve emeklerini katan Matbaa mürettip ve işçilerine; kitapla ilgili yardımları dolayısıyla Filiz Kitabevi sahipleri İsmet ve H. İbrahim Beylere teşekkürler ederim.

Mehmet ERÖZ
1977

Üçüncü Basımın Önsözü

Kitabımızı genişleterek yeni basıma hazırladık. Emeğimiz çoktur. Büyük Türk bilgini Beyrûnî'nin dediği gibi yorgunluğu, "ilim tadı" gideriyor.

Pek çok kaynağa başvurup, konuları zenginleştirmeye çalıştık. Rahmetli hocamız Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *"Kubbe-i sema altında yeni bir şey yok. Tâbir câizse, fikrî bir geviş getirme var"* derdi. Böyle olmakla beraber, meselelerin tekrarlanışında bile, orijinal ve güçlü izahlar, yorumlar, görüşler vardır. Bundan ötürü biz, yüzde yüz kendimize ait olmayan noktalarda, esas söz sahiplerine başvurmayı uygun buluyor, prensip kabul ediyoruz. Zaten ilim ahlâkı bunu gerektirir. Bu titizliğimiz, belki de fazla müracaat ve atıflara bağlanıp kalmamıza yol açıyor; üslûbumuza yer yer kuruluk ve sıkıcılık getiriyor. Fakat bunu yapmaya kendimizi mecbur hissediyoruz. Çünkü bu çalışmalar, gelip geçici bir heves veya bir yasak savma olmadığından ötürü, sahibini iki cihanda da doyurmalı, "ilim tadı"na garketmelidir. Büyük bilgin Beyrûnî, ölüm döşeğinde iken bile, bilgin dostları ile ilmî bir meseleyi müzakere etmek istemiş, dostlarının itirazı üzerine: *"Öbür âleme, bu meselenin cahili olarak mı gideyim?"* diye serzenişte bulunmuştu. Dostları evi terk ettiğinde, o ruhunu teslim etmiş, fakat o ilmî meseleyi bilerek göçmüştü.

Türkçe eski kaynaklardan yaptığımız aktarmalar, dilin biraz ağır olmasına sebep oluyor. Onları tırnak içinde değil, kendi cümlelerimizle öz halinde vermeye gayret ettik. Yine de zorluk kalmışsa, ilim hevesi olanın bu güçlüğü yenmesi gerekir. Esasen, eski ile yeni arasındaki bağı koparmamak, millî kültürümüzü yıkmamak için bunu yapmak zorundayız. Yer yer parantez içinde açıklamalar da verdik. Bu demek değildir ki, "uydurmacılığı" kabul ediyoruz. "Uydurmaca", Türkçenin yerine geçemeyecektir.

Kitabımızın üçüncü kısmının bazı bölümleri, yeni kaynak ve bilgilerle takviye edilmeye muhtaç idi. Fakat yılın sonu geldiğinden, öğrenciye kitap yetiştirme zorunda olduğumuzdan ötürü bunu ileriye bırakıyoruz. *Seneye çıkarmayı*

umduğumuz *Sanayi Sosyolojisi* kitabında, bu bahislerin çoğunu derinliğine inceleyeceğiz.

Türkiye'de sosyal ilimler öğreten fakültelerin çoğunda "sosyoloji"nin iyi bir yeri var. İktisat Fakültesinde de elli yıla yakın bir zamandır sosyoloji okutuluyor. İktisat Fakültesinin kuruluşunda emeği geçen Alman hocalar, bu geleneği yerleştirdi. Onlar, Fakülteyi, İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü" isimli enstitü ile başlattılar. Buradaki "İçtimaiyat", "Sosyoloji" demektir. Demek ki, fakültemizin kuruluşu İktisat ve Sosyoloji Enstitüsü ile olmuştur. *Alman hocalar, sosyoloji olmadan iktisat öğretimi ve öğrenimi olamayacağına inanıyorlardı.* Bu teorik sosyolojinin, pratikle ilgili yönlerini ise "Sosyal Siyaset" ele almaktaydı. Schmoller, Max Weber ve W. Sombart gibi "tarihî" ekole mensup iktisatçılar, iktisadın temelinin sosyoloji olduğunu; iktisadî faaliyetlerin sosyal bir düzen için yürüdüğünü haklı olarak gösterip, iktisadı çerçeveleyen bir sosyoloji cereyanı yaratmışlardı. Böylece *"sosyoloji", "iktisat" için teorik bir kaynak sayılmıştır*. Bu anlayış o zaman ülkemizde de kabul görmüş ve dünyada da rağbet bulmuştur. Son zamanlarda bazı çevrelerde, sosyolojiye ihtiyacı olmayan pür bir iktisat görüşü ileri sürülüyor. İktisadın mücerret formül ve prensipleri, sosyolojik muhteva ile doldurulmadığı takdirde, özü olmayan boş kalıplar olarak kalır. Böyle bir zihniyet, "Sosyoloji"ye, iktisat öğretimi içinde "temel bir disiplin olmak hak ve hüviyetini" bile çok görür. *Bunu görüyor, biliyor, seziyoruz*. İçinde yaşadığımız tarihî anın ibretli bir sosyolojik hâdisesi olarak bu hususu, ilmin değerini bilecek olan yarının kuşaklarına duyurmayı bir borç biliyoruz.

Eklemelerdeki karışık el yazılarımızın içinden çıkabilen Formül Matbaası mensuplarına teşekkür ederim.

Mehmet Eröz
İstanbul, 26 Nisan 1982

Dördüncü Basımın Önsözü

Elinizdeki eserin birinci (1973) ve ikinci baskısında (1977), Eröz'ün dizin için teşekkür ettiği asistanlar, kitabın dizinini zamanında yapmamış olacaklar ki, eserin üçüncü baskısında (1982) dahi dizinin olmadığını görmekteyiz.

Hoca, genişletilmiş üçüncü baskıdan (1982) bahsederken 1983'te *Sanayi Sosyolojisi* adlı bir kitap yayınlayacağından bahsetmektedir. Bu kitapla ilgili çalışmaları ve hocanın el yazılarını muhterem eşi Gönenç Eröz'ü 2013'de ziyaret ettiğimde bizzat görmüştüm. Ancak hocanın hastalığının ağırlaşması nedeniyle bu kitap ile birlikte Doğu Anadolu ve Alevîlik-Bektâşîlik konusundaki bazı çalışmalarının maalesef yayınlanma imkânı olmamıştır.

Ömrü vefa edip de Eröz hoca yaşamış olsaydı, dünyadaki değişmeler sebebiyle kitabına mutlaka yeni bölümler eklerdi. Özellikle Sovyetler'in dağılmasıyla tek kutuplu dünyada "küreselleşme" adıyla gündemi işgal eden, bazıları için sınırların kalktığı, bazıları içinse sınırların yeniden çizildiği ve gümrük duvarlarının aşılmaz olduğu benzer konular hakkında ilaveler yapacağını düşünmemiz, onun çalışma anlayışıyla örtüşmektedir. Çünkü para ve mal dolaşımı söylemleriyle aslında dünyanın yeniden yapılanması karşısında hocanın sessiz kalacağını düşünmek mümkün değil.

Bilindiği gibi iktisadî olayları ve konuları anlamada tarih, sosyoloji, halk bilimi, antropoloji ve benzeri bilim dallarının önemli yeri vardır. Ayrıca bu bilim dalları ekonomik gelişme ve kalkınma sorunlarının çözümünde ilgililere önemli bilgiler sunmaktadır. Çünkü iktisadî olaylar boşlukta değil, bir sosyal ortamda meydana gelirler.

Elinizdeki eserin yazıldığı (1973) ve üçüncü baskısının yapıldığı (1982) zamanda bazı sosyoloji kitaplarında, iktisat sosyolojisi bölümleri olsa da doğ-

rudan "iktisat sosyolojisi" hakkında çeviri bir kitap (N. S. B. Gras, *Ekonomik Sosyolojiye Giriş,* Ankara, 1941) hariç, ne telif bir kitap ne de bir makale vardır.*

Hocanın kitabının en büyük özelliği, bir iktisat, sosyoloji ve antropoloji uzmanı tarafından yazılmış olmasıdır. Ayrıca Eröz iktisadî konuları irdelerken diğer çalışmalarında olduğu gibi disiplinlerarası bir anlayışı takip etmiştir.

Bazıları kitabın baskısının eski olduğu için çağımıza hitap etmediğini düşünebilirler. Ancak Eröz hoca, iktisat sosyolojisi alanındaki temel teorik yaklaşımları Türk kültürü ve geleneği bağlamında değerlendirdiği için eseri her zaman bir klasik olarak kalmaya devam edecektir. Elinizdeki eserin en büyük özelliği ise kendi alanında bir klasik olmakla birlikte, iktisadî kavramlar ile olayların temelde sosyoloji, tarih, antropoloji ve halk bilimi bağlamında arka planının Türkiye koşullarında anlaşılmasını mümkün kılmasıdır. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı *İktisat Sosyolojisine Başlangıç,* sahasında Türkiye'de bir ilktir. Buna rağmen hocanın vefatından sonra kitabın yeniden basılması için ilgililer yeterli gayreti göstermemiştir. Hatta Eröz hocanın eşi vasıtasıyla kitaplarının bağışlandığı üniversite bile elinizdeki kitabın yeniden basılmasına ilgi göstermemiştir. Bu nedenle yıllar sonra hocanın bütün kitaplarını ve yayınlanmamış eserlerini okuyucular ile buluşturmak için yaptığımız teklifi kabul eden ve bu konuda gerekeni yapan Ötüken Neşriyat'a teşekkür ederim.

Kısmet olursa, sırasıyla rahmetli Eröz'ün bütün eserlerinin çok geç de olsa, Ötüken vasıtasıyla okuyucularla buluşacak olmasından dolayı mutluyum.

Rahmetli Eröz hocanın cemalini hiç görmedim, ancak o daima fikirlerimin ve çalışmalarımın kılavuzu oldu. Sosyal bilimlerde disiplinlerarası araştırma yapmanın ve teori ile sahada derlenen bulguların beraber değerlendirilmesi gerektiğinin zorunluluğunu ondan öğrendim.

Ruhu şad olsun…

Mustafa Aksoy
Nisan 2014, Fatih

---

* Eröz hocanın kitabından sonra, ülkemizde yayınlanmış iktisat sosyolojisine dair kitaplar ise şunlardır (birinci baskıları esas alınmıştır):
- Hüsnü Erkan, *Ekonomi Sosyolojisi*, İzmir, 1995.
- *Ekonomi Sosyolojisi* (Editörler: V. Bozkurt; F. Güneş), Eskişehir, 2011.
- Tolga Kabaş, *İktisat Sosyolojisine Giriş*, Ankara, 2012.
- *İktisat Sosyolojisi* (Hazırlayanlar: N. J. Smelser; R. Swedberg), Ankara, 2013.